

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Практичний посібник

*Програма підтримки освітніх реформ в Україні
«Демократична школа»*

ЗМІСТ

Вступ	2
Виклики для демократії та роль школи	3
Компетентності для життя у демократичному суспільстві	3
Принципи демократичної школи	5
Загальношкільний підхід до демократичного громадянського виховання	7
Напрямки демократичного розвитку школи	9
Інструмент демократичного розвитку: для чого і як?	10
Додатки	13
Додаток 1: Інструмент демократичного розвитку школи	13
Додаток 2: План дій з демократичного розвитку школи	27
Додаток 3: Поради для шкіл щодо практичних дій із демократичного розвитку	28
Додаток 4: «Історії змін» - для чого і як писати про свої успіхи	34

Публікація містить методичні рекомендації щодо демократичного розвитку школи, розроблені у рамках реалізації Всеукраїнської програми освіти для демократичного громадянства «Демократична школа» Європейського центру ім. Вергеланда і призначена для директорів та заступників директорів шкіл, вчителів, батьків, інших зацікавлених сторін.

Над публікацією працювали: Мажена Рафальська, Андрій Донець, Марта Мельникевич-Чорна, Ірина Сабор, Христина Чушак.

Наукові редактори: Мирослава Товкало (Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти), Тетяна Філіпенко (Гімназія м. Курахово).

Загальна редакція: Олена Шинаровська.

Особлива подяка: Раїса Євтушенко, Оксана Коваленко (Міністерство освіти і науки України); Олена Арутюнян, Ірина Боднар, Ольга Боярчук, Андрій Вишняк, Наталія Герасим, Лілія Гонюкова, Людмила Дух, Андрій Залужний, Катерина Зезюліна, Наталя Кідалова, Анатолій Ковтонюк, Наталія Крат, Галина Ломакіна, Наталія Маркус, Тетяна Мелещенко, Андрій Мельник, Людмила Микитюк, Світлана Ніколаєнко, Олег Овчаренко, Світлана Овчаренко, Віталій Півторак, Оксана Полівчак, Світлана Присяжнюк, Ірина Рибак, Ярина Сухецька, Ірина Целухіна, (тренери-консультанти Програми «Демократична школа»).

Дизайн: Оксана Васьків-Кукул.

© Європейський центр імені Вергеланда, 2019

ВСТУП

Поглиблення і збереження демократії в Європі та світі великою мірою залежить від якісної громадянської освіти й освіти з прав людини. Рада Європи уже багато років пропагує розвиток культури демократії і прав людини у школі, розробляючи чіткі рекомендації щодо того, яким чином школа має готувати громадянина до участі у демократичних процесах в державі та успішної самореалізації у сучасному світі.

Для України відповідь на запитання «що таке демократична школа» - це ще й бачення того, якими мають бути демократичні реформи в шкільній освіті. Адже реальна шкільна автономія, педагогіка партнерства, дитиноцентризм, задекларовані у Концепції нової української школи, реалізуються насамперед через практичне втілення цінностей демократії та прав людини у освітній процес, організацію діяльності школи та управління нею.

Ця публікація містить методичні рекомендації щодо демократичного розвитку школи, розроблені у рамках реалізації Всеукраїнської програми освіти для демократичного громадянства «Демократична школа». Упродовж першого року роботи в українських школах і громадах міжнародні та українські експерти, а також тренери-консультанти Програми створили представлений тут інноваційний Інструмент демократичного розвитку школи. Інструмент базується на рекомендаціях Ради Європи та спрямований на практичну реалізацію положень Концепції нової української школи, нещодавно ухваленої українським урядом. Апробація Інструменту триває.

Сподіваємося, що ця публікація стане корисним порадином як для шкіл-учасниць Програми, так і для шкіл, які хочуть поглиблювати демократичну культуру в своєму навчальному закладі самотужки.

Сьогодні школа повинна допомагати учням вчитися, як керувати власним життям, критично мислити, працювати в команді й брати на себе відповідальність — розвивати навички необхідні для життя у демократичному суспільстві.

— Ана Перона-Ф'ельдстад,
виконавчий директор
Європейського центру
ім. Вергеланда

Рада Європи розвиває концепцію освіти ОДГ/ОПЛ з 1997 року. Основні принципи та підходи ОДГ/ОПЛ викладені у Хартії з освіти для демократичного громадянства та прав людини, ухваленій Радою Європи 2010 року.

ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ ТА РОЛЬ ШКОЛИ

Сучасна школа – це щось значно більше, ніж традиційна передача знань. Школа відіграє ключову роль у вихованні громадян, які мають бути готові до життя у демократичному суспільстві і до конструктивної взаємодії з іншими. Адже саме в школі кожен отримує перший досвід (су) спільного життя, тож вкрай важливо, щоб цей досвід формував активну громадянську позицію.

Зростання дискримінації і нетерпимості в суспільстві, збільшення випадків порушення прав людини, спад громадянської активності свідчать про кризу демократії в Європі та в Україні зокрема. Ці виклики актуалізують необхідність вивчати та щоденно практикувати демократичні принципи і повагу до універсальних прав людини, починаючи зі шкільної лави.

КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ЖИТТЯ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Щоб знайти відповідь на запитання “Яка освіта нам потрібна?” спитаймо себе: “А у якому суспільстві ми хочемо жити?”

Eugenio Tironi: El sueño chileno (2005)

Демократичним відносинам та повазі до прав людини складно навчити лише через вивчення основ державної політики, економіки та права. Повага до людської гідності, рівність і партнерство - це насамперед цінності, якими ми керуємося у стосунках з іншими. Щоб демократичні засади працювали у суспільстві, у школі також важливо розвивати практичні навички співпраці, демократичної участі, критичного мислення. Крім того, важливо пропагувати й відповідні норми поведінки, демократичний стиль життя, демократичну культуру.

Соціальні та громадянські компетентності – це усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.

Концепція

«Нова українська школа»,
2016

Рада Європи сприяє формуванню демократичних компетентностей – цінностей, ставлень, вмінь, знання та їхнього критичного розуміння – через програми у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (скорочено – ОДГ/ОПЛ).

Освіта для демократичного громадянства й освіта з прав людини покликані навчити, як жити разом, поважаючи одне одного у багатоманітному демократичному суспільстві, знати і розуміти свої права та брати активну участь у прийнятті рішень, які нас стосуються.

ОСВІТА ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА І ПРАВ ЛЮДИНИ – ЦЕ:	
Навчання ПРО права людини і демократію	Допомагає зрозуміти наші права і принципи демократії
Навчання ДЛЯ дотримання прав людини і принципів демократії	Допомагає реалізувати наші права і принципи на практиці, захистити права у разі порушення
Навчання ЧЕРЕЗ	Допомагає досягнути наші права і принципи демократії через власний досвід

«Хартія для всіх», Рада Європи

Усе більше держав світу визнають, що демократичні компетентності – ключові результати навчання у школі. Україна – не виняток. Концепція нової української школи пропонує розвивати компетентності для життя у суспільстві й державі й задля цього оновити зміст освіти, поглибити автономію школи та вчителя.

Рада Європи розробила Рамки компетентностей для культури демократії, які визначають набір 20 цінностей, ставлень, вмінь та знань, необхідних для громадян у демократичному суспільстві. Ці компетентності можна розвивати за допомогою освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини:

«Рамка компетентностей для культури демократії», Рада Європи

ПРИНЦИПИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ШКОЛИ

Якою повинна бути школа, що сприяє формуванню демократичних громадянських компетентностей? З положень Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини та міжнародних документів про права людини можна виділити ряд основних принципів, на які мала б опиратися демократична школа:

ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ У ШКОЛІ:

Демократична участь

Різноманіття як цінність

Рівність можливостей

Повага до людської гідності

Мирне співіснування

«Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини»

Демократична школа – це не ідеальна школа, де немає жодних проблем. Це школа, де всі суб'єкти шкільного життя слухають і поважають один одного, а всі важливі рішення обговорюються і приймаються усіма сторонами, яких ці рішення стосуються. Це школа, у якій не бояться говорити про виклики та труднощі, а разом шукають шляхи виходу з проблематичних ситуацій. Це школа, у якій за жодних обставин не забувають демократичні принципи і не нехтують ними.

При цьому важливо пам'ятати, що демократія – це насамперед процес, а не результат. Проведення низки окремих заходів не може забезпечити міцнішої демократії. Школі варто постійно намагатися покращити якість відносин між усіма учасниками освітнього процесу. При цьому, якщо ми прагнемо зробити школу більш демократичною, нам потрібно багато часу й готовність змінюватися. Також школа має бути готовою, що у цьому неспинному процесі будуть траплятися помилки, й не боятися цього.

Загальношкільний підхід до розвитку демократичних громадянських компетентностей реалізується через спільні зусилля всіх учасників освітнього процесу, спрямовані на комплексне вивчення та практику демократичних принципів і поваги до прав людини у всіх сферах шкільного життя.

*Стратегія розвитку
Європейського центру
ім. Вергеланда, 2016*

ДЕМОКРАТИЧНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ: ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНИЙ ПІДХІД

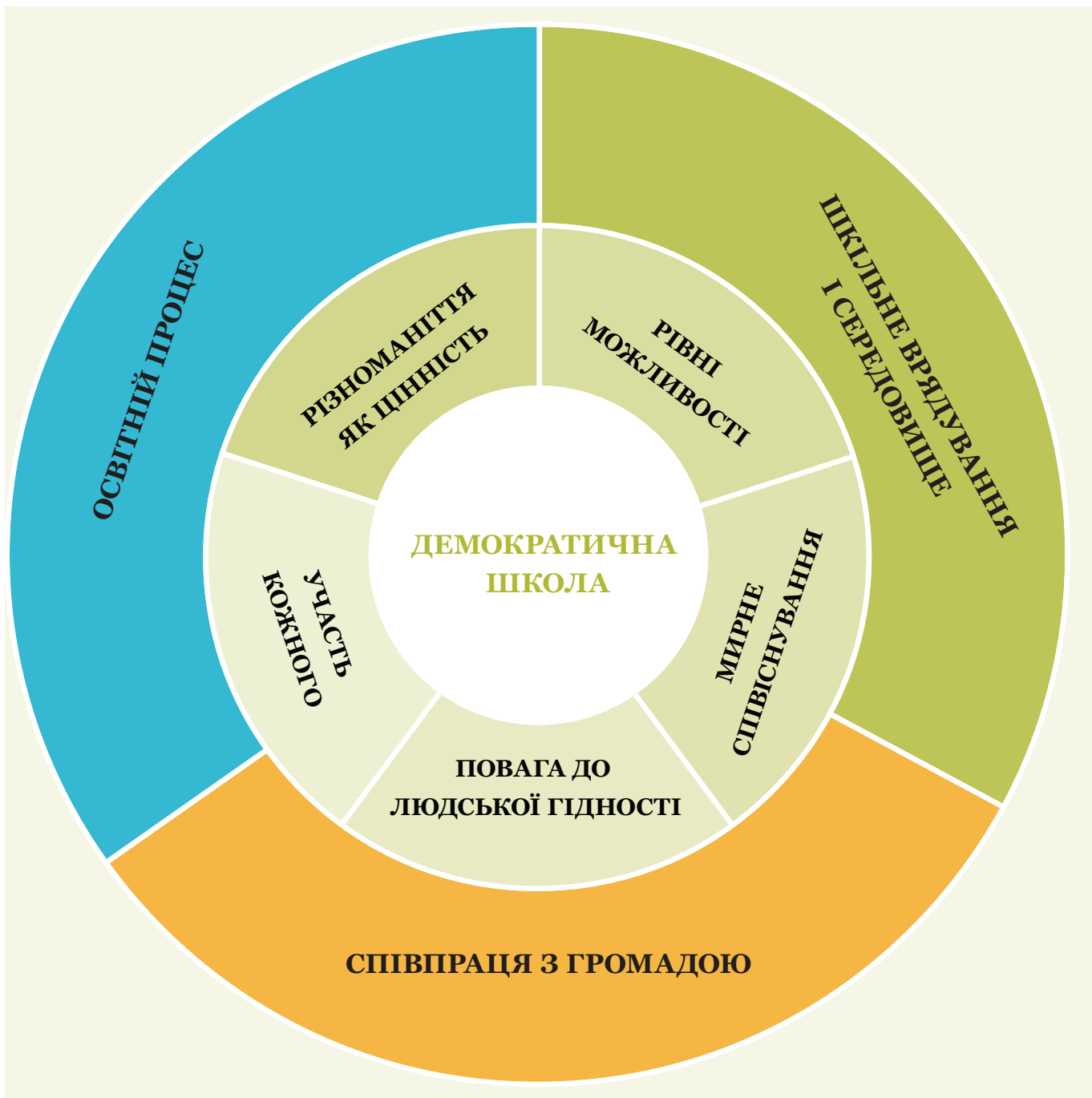
Досвід показує, що розвиток демократичних компетентностей у школі буде максимально ефективним тоді, коли це стане завданням не лише окремих предметів, а усіх сфер шкільного життя, коли увесь освітній процес буде базуватися на цінностях прав людини, демократичній участі, рівності та партнерстві. Адже як зміст та методи навчання, так і виховна робота, участь у громадському житті та шкільному врядуванні впливають на становлення нас як громадян.

Відтак, знання, вміння, ставлення та цінності для демократичного громадянства найкраще опанувати через загальношкільний підхід: збалансований комплекс освітніх заходів «для», «про» та «через» демократію і права людини – у рамках навчально-виховного процесу, сприятливого шкільного середовища, побудованого на засадах поваги до людської гідності, прав людини та демократії, через можливості для рівної участі у шкільному врядуванні, розвитку навиків демократичної участі під час реалізації позакласних заходів та у спільних з місцевою громадою проектах.

Крім того, навчання демократії в навчальному закладі вимагає взаємодії усіх зацікавлених сторін – від учнів, вчителів, шкільної адміністрації та викладачів до місцевої влади та інших представників громади – у різних сферах діяльності школи.

Без щоденної практики колегіального прийняття рішень, участі у діяльності органів самоврядування, розробки правил і процедур реагування у випадку дискримінації – наприклад, булінгу та мобінгу в школі, демократія та права людини перетворюються на порожні гасла. Особистий практичний досвід реальної демократії в школі – запорука виховання свідомих громадян і поглиблення культури демократії у суспільстві в цілому.

Тому формування демократичних компетентностей у школі тісно пов'язане з демократичним розвитком самого навчального закладу. Школам важливо розвиватися і створювати сприятливе середовище для вивчення демократії.

НАПРЯМКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Щоб визначити, у яких напрямках може розвиватися школа, яка прагне стати більш демократичною, ми виділили три сфери демократичних змін: це навчання демократії і прав людини у рамках освітнього процесу, розбудова демократичного середовища та врядування у школі, а також налагодження партнерства з місцевою громадою і батьками. У кожній сфері ми спробували окреслити демократичні стандарти, які сигналізують про культуру демократії і прав людини у школі та можуть слугувати орієнтиром для демократичного розвитку навчального закладу.

НАПРЯМКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ сфери демократичних змін і стандарти

ДЕМОКРАТІЯ І ПРАВА ЛЮДИНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

- Школа інтегрувала підходи освіти для демократичного громадянства і прав людини у навчальну програму
- Позакласна робота направлена на вивчення і пропагування демократії і поваги до прав людини
- У школі застосовуються демократичні методи навчання

ДЕМОКРАТИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ

- Шкільне середовище і тип врядування в школі є демократичними
- Відносини у школі відображають принципи демократії та повагу до прав людини
- Конфлікти вирішуються мирним шляхом із залученням усіх сторін

ДЕМОКРАТИЧНА ШКОЛА

ПАРТНЕРСТВО З БАТЬКАМИ І МІСЦЕВОЮ ГРОМАДОЮ

- Представники школи беруть участь у громадському житті
- Встановлені партнерства з місцевою адміністрацією, організаціями у місцевій громаді

Усі ці виміри взаємопов'язані. Зміни в одній зі сфер неминуче тягнуть за собою зміни в інших. Так, скажімо, демократизація процесу прийняття рішень у школі покращує відносини з батьками та громадою, а вивчення прав людини в рамках окремих предметів допомагає усім учасникам освітнього процесу усвідомити свої права та обов'язки. Демократична школа знає, як залучати партнерів у громаді, і успішно це робить, а учні, які розуміють, що таке демократія і мають навички самоорганізації, можуть по-справжньому брати участь у житті місцевої громади.

Інструмент створений для того, щоб допомогти школі:

- вивчити та описати ситуацію в школі, ідентифікувати як досягнення, так і проблеми та виклики, обговорюючи їх відкрито;
- визначити можливі напрямки розвитку;
- здійснювати моніторинг та оцінку досягнутих змін;
- сприяти усталенню демократичних практик у школах.

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ: ДЛЯ ЧОГО І ЯК?

Щоб перенести роботу із демократизації школи у практичну площину, експерти та тренери Програми розробили Інструмент демократичного розвитку школи. За основу документу взято положення Європейської конвенції з прав людини, Конвенції про права дитини, Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини, Рамок компетентностей для демократичної культури, розроблених Радою Європи, Європейської хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті та інших рекомендацій у сфері освіти для демократичного громадянства і прав людини.

Відтак, Інструмент визначає 25 демократичних стандартів у трьох основних напрямках: розвиток демократичного шкільного середовища та демократичного процесу врядування у школі, включення освіти для демократичного громадянства і прав людини в освітній процес, усталення партнерських зв'язків із громадою.

Цей Інструмент багатofункціональний. Він слугує основою для самооцінки шкіл, водночас пропонуючи напрямки для подальшого демократичного розвитку й допомагає моніторити рух школи у напрямку розвитку культури демократії. Він динамічний та гнучкий, його можна використовувати декілька років поспіль, працювати почергово над визначеними сферами чи стандартами (адже вони взаємопов'язані).

Дуже важливо для процесу роботи з Інструментом те, що дослідження, проведене на його основі, спрямоване не на зовнішню оцінку, а на самопізнання та розвиток і підтримує процеси трансформації навчального закладу.

Отож, як запровадити демократичні зміни у вашій школі за допомогою Інструменту? Пропонуємо вам сім практичних кроків.

ПРАКТИЧНІ КРОКИ ІЗ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ:

Крок 1	<p>Знайти однодумців і сформувати ініціативну групу</p> <p>Відповідно до загальношкільного підходу, у групі мають бути представлені учителі, учні, шкільна адміністрація, батьки, громада. Варто пам'ятати, що чим більша група, тим складніше проходитиме обговорення. З нашого досвіду, оптимальною є група з 12-16 осіб, але працювали з Інструментом і групи з 30 осіб.</p> <p>Ключовою для успішної роботи з демократизації школи є мотивація і активна участь керівництва, зокрема, директора школи.</p>
Крок 2	<p>Провести самооцінку школи за допомогою Інструменту та за участі представників усіх учасників навчально-виховного процесу</p> <p>(див. Додаток 1)</p> <p>У Програмі «Демократична школа» зустріч фасилітує тренер-консультант. Якщо школа вирішує зробити це самостійно, варто подумати про незаангажовану особу, бажано – з навиками фасилітації, яка провела б цю зустріч.</p> <p>В Інструменті запропоновано перелік запитань, які ми рекомендуємо обговорити в колі присутніх осіб, після чого уважно прочитати рівні виконання стандарту й консенсусом вирішити, на якому рівні перебуває школа.</p> <p>Важливо зарезервувати декілька годин на цю роботу (або ж зустрітися декілька разів).</p>
Крок 3	<p>Запланувати дії (проекти) для демократичних змін у школі</p> <p>(див. Додатки 2, 3)</p> <p>Після обговорення всіх стандартів, пропонуємо ініціативній групі визначити час наступної зустрічі, під час якої вирішити, за якими напрямками школа почне працювати найперше. Ми рекомендуємо починати працю з 3-5 стандартами й визначитися, з якого на який рівень ви хочете перейти.</p> <p>Як це зробити? У додатку до цієї публікації міститься формуляр Плану дій, який ми використовуємо в нашій Програмі для планування змін упродовж навчального року. Варто пам'ятати, що ми не плануємо дії заради дій, а обговорюємо, чого саме хочемо досягнути, потім вирішуємо, яким чином і за який час ми можемо це зробити.</p> <p>Дуже важливо, щоби школа сама розробила заходи з демократичного розвитку, виходячи з власних потреб та ресурсів, а не копіювала чужий досвід. Водночас, пропонуємо вам ознайомитися з Практичними порадами для шкіл, вміщеними у додатку 3, які допоможуть зорієнтуватися щодо можливих заходів.</p>

Крок 4	<p>Реалізувати план дій за участі усіх учасників навчально-виховного процесу</p> <p>Під час реалізації плану дій не забувайте моніторити зміни в школі й за потреби коригувати плани. Можна провести моніторингову зустріч ініціативної групи наприкінці першого семестру.</p>
Крок 5	<p>Оцінити демократичні зміни у школі</p> <p>Проведіть повторну оцінку ситуації в школі за допомогою Інструменту та порівняйте результати із висновками самооцінки школи до початку реалізації плану дій.</p>
Крок 6	<p>Проаналізувати досягнення та помилки. Описати історії успіху та поділитися ними з громадою й іншими школами (див. Додаток 4)</p> <p>Надсилайте Ваші історії на адресу sfd@theewc.org і ми розмістимо їх на нашому сайті у розділі: «Історії змін»</p>
Крок 7	<p>Запланувати подальші кроки з демократичного розвитку школи</p>

Тренерка Програми Світлана Овчаренко порівняла використання цього інструменту з візитом до лікаря. Адже коли ми погано себе почуваємо, нам спершу важливо з'ясувати, що відбувається з нами, а не бігти до аптеки за «чудодійним засобом на все». Тож як демократія не є панацеєю від усіх проблем, а всього лише шляхом вирішення цих проблем, так і цей інструмент сам по собі не є «демократизатором» шкільного середовища. Мажена Рафальська, експертка з освіти для демократії і прав людини Ради Європи і Центру ім. Вергеланда, порівняла інструмент з ліхтариком, яким слід «підсвітити» у школах усі закарелки, щоб з'ясувати, що насправді діється у педагогічному колективі, серед учнів і батьків, у громаді.

Працюючи з Інструментом, важливо пам'ятати три головні запитання, на які ми шукаємо відповіді з його допомогою:

- Яким чином принципи демократії і прав людини відображені у житті школи?
- Яким чином школа інтегрує принципи та підходи ОДГ/ОПЛ в освітній процес?
- Як відбувається співпраця школи з представниками місцевої громади?

Проектуючи ці відповіді на три головні сфери розвитку школи (або сфери змін), можна проаналізувати рівень розвитку демократичної культури, спланувати дії з метою покращення ситуації та оцінити їхню результативність.

Додаток 1:

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

I. Сфера розвитку демократичної культури школи —

Демократичне середовище і демократичне врядування

СФЕРА ЗМІН		1.1 ШКІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ТИП ВРЯДУВАННЯ В ШКОЛІ Є ДЕМОКРАТИЧНИМИ	
Стандарт	Питання для обговорення		
1.1.1 Документи школи відображають принципи демократії і поваги до прав людини і їхні положення реалізуються.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які внутрішні документи регулюють роботу школи? Які цінності закріплені в кожному з них? Які міжнародні документи з прав людини враховувалися під час їхньої розробки? 2. Хто брав участь у розробці та ухваленні цих документів? Яка була процедура їх ухвалення? 3. Чи існує процедура внесення змін? Хто може ініціювати зміни? 4. Якими демократичними принципами керується школа у своїй діяльності? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Демократичні принципи і процедури не прописані у шкільних документах.	Шкільні документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини.	Демократичні принципи і процедури, принципи поваги до прав людини відображені в документах і застосовуються.	Шкільні документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини, передбачають демократичні процедури ухвалення та оновлення. Їхні положення виконуються.
Стандарт	Питання для обговорення		
1.1.2 У школі функціонують органи учнівського самоврядування.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хто виступав ініціатором створення учнівського самоврядування? 2. Чи прописана роль органу учнівського самоврядування у шкільному статуті? У чому вона полягає? (цитати) 3. Як формуються органи учнівського самоврядування? Коли були останні вибори і як вони відбувалися? 4. Які питання вирішує учнівське самоврядування. Наведіть приклад за останній рік. Яка ініціатива учнівського самоврядування була запроваджена у школі? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом, існують формально.	Органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом і займаються обмеженим колом питань.	Органи учнівського самоврядування існують, регулярно оновлюються і займаються різноманітними питаннями.	Органи учнівського самоврядування існують, регулярно оновлюються, працюють, ініціюють і впливають на прийняття рішень загальношкільного значення.

Стандарт	Питання для обговорення
1.1.3 У школі усталені й діють процедури демократичного врядування.	<ol style="list-style-type: none"> 1. У яких шкільних документах прописані процедури врядування школою? 2. Які демократичні цінності лежать в основі шкільного врядування? Як це відображається на практиці? (приклади) 3. Як приймаються рішення у школі? Хто і яким чином їх може ініціювати? Які процедури оскарження рішень існують у школі? 4. Чи вносилися зміни до шкільних правил чи процедур упродовж останнього року? Хто і з яких причин їх ініціював? Які це мало результати?

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Усталені процедури демократичного врядування відсутні.	Процедури демократичного врядування формально прописані, але до них не звертаються.	Процедури демократичного врядування прописані і діють.	Процедури демократичного врядування прописані, діють і змінюються відповідно до потреб шкільної спільноти.

Стандарт	Питання для обговорення
1.1.4 Учителі, учні, батьки, їхні органи самоврядування та інші учасники освітнього процесу беруть участь у прийнятті рішень загальношкільної ваги і формуванні шкільних планів.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як відбувається планування роботи школи? Хто бере участь у цьому процесі та розробці відповідних документів? Хто приймає остаточне рішення? 2. Яким чином учителі, батьки та учні можуть брати участь у плануванні та прийнятті рішень щодо матеріально-технічного забезпечення, освітнього процесу, дозвілля тощо, а також ініціювати розгляд питань загальношкільної ваги? Наведіть приклад таких ініціатив упродовж останнього року. 3. Як керівництво інформує інших учасників освітнього процесу про плани та рішення загальношкільної ваги? 4. Як здійснюється звітування про виконання прийнятих рішень?

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Учителі, учні й батьки не беруть реальної участі в прийнятті рішень загальношкільної ваги. Планування здійснює лише адміністрація.	Учителі й (або) учні, й (або) батьки беруть участь у прийнятті рішень щодо обмеженого кола питань.	Учителі, учні й батьки колегіально планують та ухвалюють рішення загальношкільної ваги.	Планування та прийняття рішень здійснюється з урахуванням інтересів та за участі вчителів, учнів і батьків. Є чітка процедура ухвалення рішень загальношкільної ваги. Шкільна спільнота отримує інформацію про плани і рішення, та звіт про їх виконання.

Стандарт	Питання для обговорення
1.1.5 Стиль управління школою демократичний.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як здійснюється планування, розробка та ухвалення управлінських рішень? 2. Як розподіляється відповідальність? Чи здійснюється делегування повноважень? Як здійснюється контроль за виконанням обов'язків? 3. Наскільки керівництво школи заохочує ініціативу співробітників, допомагає визначити особисті цілі, дає зворотній зв'язок? 4. Як здійснюється інформування про управлінські рішення?

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Управлінські рішення приймаються авторитарно, повноваження не делегуються, інформація приховується від співробітників, а їхня діяльність жорстко регламентується.	При ухваленні управлінських рішень інколи проводяться консультації зі співробітниками. Керівництво школою не делегує повноважень, розподіляє завдання виконавцям у формі наказу, нерегулярно звітує за прийняті рішення перед колективом.	Керівництво школою радиться з підлеглими щодо прийняття управлінських рішень, переважно делегує повноваження та звітує перед колективом за прийняті рішення.	Керівництво школою радиться з підлеглими щодо прийняття управлінських рішень, регулярно делегує повноваження і довіряє їх виконання, заохочує ініціативу та звітує про свої дії. Інформація про процес прийняття рішень відкрита. Керівництво спонукає співробітників школи до розвитку, надає підтримку та зворотній зв'язок.

Стандарт	Питання для обговорення
1.1.6 У школі заохочують учнів створювати організації та групи за інтересами задля демократизації процесу прийняття рішень.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи існують у школі учнівські організації чи групи за інтересами? З чієї ініціативи вони були створені? З якою метою? Хто входить до їх складу? 2. Які питання щодо шкільного життя вони можуть ініціювати до розгляду? Наведіть приклад такої ініціативи упродовж останнього року.

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
У школі відсутні організації та групи за інтересами.	Учніські організації та групи за інтересами існують, створені з ініціативи та під керівництвом дорослих.	Учніські організації та групи за інтересами існують, створені з урахуванням потреб учнів.	Учніські організації та/чи групи існують, серед них є створені з ініціативи учнів. Вони беруть участь у прийнятті рішень загальношкільного значення.

Стандарт	Питання для обговорення
1.1.7 Обмін публічною інформацією в школі прозорий, всі мають рівний доступ до інформації.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яка інформація, в т.ч. шкільні документи, поширюється серед представників шкільної спільноти? 2. Якими засобами поширюється інформація? 3. Які медіа існують і школі? Хто їх створив та забезпечує їхнє функціонування? 4. Які канали зворотнього зв'язку існують у школі? Як суб'єкти шкільного життя їх використовують?

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Публічна інформація доступна частково.	Публічна інформація доступна.	Публічна інформація доступна. Існують канали зворотнього зв'язку.	Публічна інформація доступна й обговорюється з усіма суб'єктами шкільного життя. Існують канали зворотнього зв'язку.

СФЕРА ЗМІН

1.2. ВІДНОСИНИ У ШКОЛІ ВІДОБРАЖАЮТЬ СОЦІАЛЬНУ РІВНІСТЬ, СОЛІДАРНІСТЬ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ПОВАГУ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ.

Стандарт	Питання для обговорення
1.2.1 У школі існують і працюють правила, які гарантують рівне ставлення та рівний доступ до освітнього процесу, незважаючи на походження, світогляд чи переконання.	<ol style="list-style-type: none"> 1. В яких шкільних документах записані правила, що гарантують рівне ставлення? 2. Які цінності виражаються у цих правилах? 3. Як і коли були ці правила запроваджені? 4. Чи існують в школі процедури реагування в ситуації нерівного ставлення? Які саме?

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Правила, що гарантують рівне ставлення та рівний доступ до освітнього процесу членів шкільного колективу прописані.	Правила, що гарантують рівне ставлення та рівний доступ до освітнього процесу членів шкільного колективу прописані. Розроблена система заходів, які пропагують цінності толерантного ставлення.	У школі розроблена система правил і заходів, які пропагують цінності толерантності та рівного ставлення. Розроблена процедура реагування на ситуації нерівного ставлення.	У школі існують правила, які гарантують рівне ставлення та рівний доступ. Розроблена, діє й оновлюється відповідно до вимог часу процедура реагування на випадки дискримінації та нерівного ставлення.

Стандарт		Питання для обговорення	
1.2.2 У школі здійснюються заходи з протидії дискримінаційним чи принизливим діям, розповсюдженню неправдивої інформації.		<ol style="list-style-type: none"> 1. Які програми чи заходи з метою запобігання дискримінації існують у школі? 2. Чи були випадки дискримінації, цькування у школі? Яка була реакція шкільної спільноти? 3. Які механізми реагування на вияви дискримінації існують у школі? 4. Як учні можуть повідомляти про випадки дискримінації, приниження чи цькування? 	
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Проблема протидії дискримінаційним чи принизливим діям або розповсюдження неправдивої інформації у школі не обговорюється.	Проблема протидії дискримінаційним чи принизливим діям або розповсюдження неправдивої інформації у школі порушується формально, на рівні виховного процесу (бесіди, виховні години, тощо).	У школі існують проекти, програми та розробляють заходи з метою запобігання дискримінації. Проводяться тренінги з дотичної тематики.	У школі існують проекти, програми та розробляють заходи з метою запобігання дискримінації. Проводяться тренінги з дотичної тематики. Розроблені механізми реагування на вияви дискримінації. Культура школи не толерує виявів дискримінації.
Стандарт		Питання для обговорення	
1.2.3 Шкільна інфраструктура сприяє рівним відносинам, повазі до прав людини, формує відповідальність та забезпечує рівну участь у житті школи.		<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи мають особи з особливими потребами можливість доступу та користування приміщеннями школи? 2. Чи можуть учні та батьки впливати на облаштування шкільного простору? 3. Чи є у школі приміщення, в яких можуть відбуватися зустрічі та дискусії? 4. Чи можуть учні самостійно вирішувати про облаштування класу та клубу? 5. Чи туалетні кімнати в школі забезпечують належну інтимність та безпеку? 	
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Шкільна інфраструктура та фізичне середовище не забезпечує рівні потреби.	Шкільна інфраструктура створює рівні можливості.	Шкільна інфраструктура створює рівні можливості; батьки та учні впливають на облаштування шкільного простору.	Шкільна інфраструктура створює рівні можливості; батьки та учні впливають на облаштування шкільного простору, учні можуть самостійно впливати на прийняття рішень щодо облаштування школи.

СФЕРА ЗМІН		1.3. КОНФЛІКТИ ВИРІШУЮТЬСЯ МИРНИМ ШЛЯХОМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ УСІХ СТОРІН	
Стандарт	Питання для обговорення		
1.3.1У школі встановлені і діють процедури мирного вирішення конфліктів, протидії дискримінації (булінгу, мобінгу, гендерній дискримінації) із залученням усіх сторін.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які існують основні правила поведінки у школі, де вони прописані та кого вони стосуються? Чи вносилися до них зміни, коли та яким чином? 2. Яка система оцінки поведінки існує у школі? Як вона була створена? 3. Як школа залучає учнів, батьків та вчителів до попередження конфліктів? 4. Як школа вирішує конфлікти? Чи існують у школі документи та процедури вирішення конфліктів? Які? 5. Чи проводилося упродовж останніх двох років спеціальне навчання з формування навичок попередження та вирішення конфліктів, медіації тощо? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Правила поведінки прописані.	Правила поведінки прописані, існують процедури вирішення конфліктів.	Правила поведінки прописані, поширюється інформація про мирне вирішення конфліктів. У вирішенні конфліктів провідну роль відіграє адміністрація та педколектив.	Правила поведінки для усіх суб'єктів шкільного життя чіткі, зрозумілі, виконуються і змінюються із урахуванням потреб. Розроблено спеціальні документи та процедури, які стосуються вирішення та попередження конфліктів. Діє шкільна система медіації.

II. Сфера розвитку демократичної культури в школі — розвиток громадянських компетентностей в освітньому процесі

СФЕРА ЗМІН		2.1 ШКОЛА ІНТЕГРУВАЛА ПРИНЦИПИ І ПІДХОДИ ОСВІТИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА І ПРАВ ЛЮДИНИ У НАВЧАЛЬНУ ПРОГРАМУ	
Стандарт	Питання для обговорення		
2.1.1 Розвиток громадянських компетентностей в рамках шкільних предметів	<ol style="list-style-type: none"> 1. В рамках яких предметів інваріантної чи варіативної складової навчального плану здійснюється розвиток громадянських компетентностей? 2. Які обсяги годин передбачено? В яких класах викладаються ці предмети, для скількох учнів? Скільки вчителів задіяні? 3. На яких темах вчителі акцентують увагу та чому? 4. Чи існують авторські (модифіковані) програми, націлені на розвиток громадянських компетентностей? З яких предметів? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Розвиток громадянських компетентностей передбачено в рамках окремого предмету інваріантної складової навчального плану для обмеженої вікової категорії.	Розвиток громадянських компетентностей ведеться в рамках низки предметів суспільно-гуманітарного циклу інваріантної частини навчального плану та варіативних курсів.	Розвиток громадянських компетентностей здійснюється в рамках програм більшості предметів.	Розвиток громадянських компетентностей передбачений у програмі більшості предметів. Викладання ведеться як за офіційної програмою, так і за розробленою педагогами авторською програма(и), що довела свою ефективність на практиці.
Стандарт	Питання для обговорення		
2.1.2 Наскрізний розвиток громадянських компетентностей реалізується у навчальній програмі комплексно і систематизовано.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи існують зв'язки між різними предметами з метою наскрізного розвитку громадянських компетентностей? Як вони відстежуються? 2. Як учителі співпрацюють у питанні розвитку громадянських компетентностей? 3. Чи існує цілісна програма розвитку громадянських компетентностей у школі? Хто її розробив і затвердив? 4. Які результати її реалізації та вплив на учнів? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Наскрізний розвиток громадянських компетентностей у школі не реалізується.	У школі існує домовленість між вчителями кількох дисциплін щодо комплексного розвитку громадянських компетентностей на їхніх предметах.	В школі здійснюється наскрізний розвиток громадянських компетентностей та існує ефективна методика включення відповідної тематики до більшості предметів.	У школі реалізується наскрізний розвиток громадянських компетентностей учнів за комплексною програмою, зміст якої оновлюється. Вчителі співпрацюють в рамках реалізації програми. Програма ефективно впливає на всіх суб'єктів освітнього процесу.

2.1.3 Посібники Ради Європи з розвитку громадянських компетентностей використовуються у проведенні уроків.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які посібники Ради Європи з ОДГ/ОПЛ використовуються у школі? На яких предметах? У яких класах? Скільки вчителів, учнів та батьків їх використовуює? 2. Які теми з посібників найчастіше використовуються? 3. Які вправи найчастіше використовуються? (приклади) 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Посібники Ради Європи не використовуються.	Посібники Ради Європи використовуються епізодично при вивченні окремих тем.	Посібники Ради Європи використовуються в межах окремих предметів.	Більшість вчителів використовують посібники Ради Європи на постійній основі, залучають батьків та учнів.
СФЕРА ЗМІН 2.2. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА НАПРАВЛЕНА НА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ			
Стандарт	Питання для обговорення		
2.2.1 У школі реалізують проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей учнів.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які проекти були реалізовані в школі за останні два роки? Скільки осіб та хто був залучений? 2. Чи реалізовувалися проекти з ініціативи учнів? Які? 3. Які результати цих проектів? Який був їхній вплив на школу та громаду? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
В школі та громаді не реалізуються спільні проекти та ініціативи спрямовані на розвиток громадянських компетентностей учнів.	Проекти та ініціативи спрямовані на розвиток громадянських компетентностей учнів реалізуються у школі за ініціативи окремих педагогів.	Проекти та ініціативи спрямовані на розвиток громадянських компетентностей учнів реалізуються у школі за спільної ініціативи педагогів, учнів та батьків.	Проекти, спрямовані на розвиток громадянських компетентностей учнів, реалізуються за спільною ініціативою педагогів, учнів та батьків. Проекти реалізуються за межами школи (мають вихід на ширшу громадськість).

СФЕРА ЗМІН		2.3. ПІДХОДИ І МЕТОДИ ОДГ/ОПЛ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	
Стандарт	Питання для обговорення		
2.3.1 В освітньому процесі застосовуються інтерактивні методи навчання.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яким методам навчання надають перевагу вчителі? 2. Які активні та інтерактивні методи використовують вчителі для розвитку співпраці, критичного мислення, аналізу проблем та інших громадянських компетентностей? Як часто? 3. Які умови для застосування активних та інтерактивних методів існують у школі (динамічний простір)? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Вчителі переважно застосовують пасивні методи навчання.	Вчителі використовують активні та інтерактивні методи навчання.	Вчителі свідомо надають перевагу активним та інтерактивним методам навчання.	Вчителі свідомо надають перевагу активним та інтерактивним методам навчання з метою розвитку громадянських компетентностей.
Стандарт	Питання для обговорення		
2.3.2 У вчителів є можливості професійного розвитку у сфері освіти для демократичного громадянства і прав людини.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи проходили вчителі упродовж останніх двох років навчання з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини і дотичної тематики? 2. Скільки вчителів пройшли це навчання? Які предмети вони викладають? 3. Як вони застосовують набуті вміння у своїй професійній діяльності? 4. Які потреби вчителів у цій сфері? 5. Чи є можливості підвищення кваліфікації вчителів у межах школи? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Учителі не мають змоги самостійно вибирати, чи відвідувати навчальні курси з освіти для демократичного громадянства і прав людини.	Окремі вчителі проходять навчання з ОДГ/ОПЛ у рамках державної системи підвищення кваліфікації.	Учителі мають доступ до різних форм професійного розвитку, в тому числі недержавних курсів та навчальних програм.	Учителі мають доступ до різноманітних курсів і навчальних програм, в тому числі недержавних, і застосовують набуті вміння. В педагогічному колективі налагоджений обмін досвідом та колегіальне навчання.

Стандарт	Питання для обговорення		
<p>2.3.3 Учні та батьки мають можливість обирати окремі предмети, навчальні теми, форму домашнього завдання, методи оцінки тощо, надаються можливості спільного навчання та взаємної оцінки</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яким чином батьків та учнів впливають на вибір предметів, тем навчання, форми домашнього завдання та методи оцінки? Як вносяться пропозиції? Як приймається рішення у цих випадках? 2. Чи знають учні критерії оцінки перед виконанням завдання? 3. Чи проводяться заняття у школі учнями та батьками? 4. На яких предметах застосовується спільне навчання? На яких предметах практикується взаємне оцінювання? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
<p>Вплив учнів та батьків на освітній процес формально прописаний у шкільних документах, але фактично відсутній.</p>	<p>Учні та батьки впливають на вибір профільного навчання, тем для самостійних чи індивідуальних досліджень.</p>	<p>Учні та батьки впливають на освітній процес стосовно окремих предметів (варіативної складової). Вони знають і розуміють критерії оцінювання.</p>	<p>Учні та батьки мають вплив на те, які предмети вивчають діти в межах варіативної складової. Вони знають і розуміють критерії оцінювання і мають можливість спільного навчання.</p>

III. Співпраця з місцевою громадою

СФЕРА ЗМІН		3.1. ПРЕДСТАВНИКИ ШКОЛИ ОРГАНІЗОВУЮТЬСЯ І ДІЮТЬ, ЩОБ ВИРІШИТИ МІСЦЕВІ Й ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ (У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ, ЗДОРОВ'Я ТОЩО)	
Стандарт	Питання для обговорення		
3.1.1 У школі проводять заходи, спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадських інтересів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які заходи реалізовані у школі впродовж останніх двох років? З чиєї ініціативи? Хто брав у них участь? 2. На вирішення яких проблем вони були спрямовані? 3. Які результати цих заходів? На які групи мешканців вони вплинули? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
У школі не проводять заходи, спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадських інтересів.	Заходи у школі проводили за односторонньою ініціативою.	Заходи у школі проводили за спільною ініціативою школи і місцевої громади.	У школі проводять заходи за спільною ініціативою й у співпраці з місцевою громадою; вони спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадських інтересів
Стандарт	Питання для обговорення		
3.1.2 У школі існують ініціативні групи чи організації, які об'єднують різні зацікавлені сторони задля вирішення проблем у громаді.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які організації чи групи існують в школі? 2. Які організації чи групи займаються вирішенням проблем місцевої громади? Хто ініціював їх створення? 3. Хто бере участь у їхній діяльності? 4. Які проблеми були вирішені? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
У школі немає ініціативних груп чи організацій, які б займалися вирішення проблем місцевої громади.	Ініціативні групи чи організації, які займаються вирішенням проблем місцевої громади, існують формально, з ініціативи адміністрації.	Ініціативні групи чи організації, які займаються вирішенням проблем місцевої громади, існують у школі з ініціативи учнів і (або) вчителів і об'єднують тільки представників колективу школи.	У школі існують ініціативні групи чи організації, які об'єднують різні зацікавлені сторони задля вирішення проблем у громаді.

Стандарт	Питання для обговорення		
3.1.3 Учителі, учні та батьки долучаються до діяльності місцевих організацій громадянського суспільства.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хто з учителів, учнів та батьків бере участь у діяльності місцевих організацій? 2. Які це організації та яким чином вони долучаються до їхньої роботи? 3. Які результати їхньої участі в роботі цих організацій? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Учителі, учні та батьки не беруть участі у діяльності місцевих організацій громадянського суспільства.	Місцеві організації громадянського суспільства долучають учителів, учнів та батьків до своєї діяльності в ролі “споживачів послуг”.	Учителі, учні та батьки беруть участь у діяльності місцевих організацій громадянського суспільства.	Учителі, учні та батьки беруть участь у діяльності місцевих організацій громадянського суспільства, ініціюють і впливають на їхні рішення.
Стандарт	Питання для обговорення		
3.1.4 Школа сприяє участі школярів у житті громади та в суспільних дискусіях.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яким чином учні школи беруть участь у громадському житті? 2. Чи проводяться суспільні дискусії (дебати, круглі столи) за участю школярів? На які теми? 3. Як школа сприяє участі учнів у житті громади? 4. На які рішення у місцевій громаді можуть впливати школярі? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Школярі не беруть участі у житті громади.	Школярі залучені до життя громади, але не усвідомлюють важливості своєї участі.	Школярі залучені добровільно, усвідомлюють важливість своєї участі.	Школярі залучені до життя громади, усвідомлюють важливість своєї участі й самі виступають з громадськими ініціативами.
СФЕРА ЗМІН			
3.2. ШКОЛА НАЛАГОДЖУЄ ПАРТНЕРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ З МІСЦЕВОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, СПРИЯЮЧИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ			
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.1 Школярі залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи залучені учні до прийняття рішень, що їх стосуються, органами місцевого самоврядування? 2. Які формальні структури, що представляють молодь, існують у громаді? Чи беруть учні школи у їхній діяльності? 3. З яких питань скілька молодь бере участь у прийнятті рішень в громаді? Як враховується їхній голос під час прийняття рішень? 4. Чи виступали учні з ініціативами розгляду проблем у громаді? 		

Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Школярі не залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді.	Школярі залучені формально.	Школярі залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді добровільно, розуміють свою роль.	Школярі залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді, розуміють свою роль, самі ініціюють розгляд проблем.
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.2 Партнерів запрошують до школи з метою участі у заходах та розгляду рішень з розвитку школи.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Яких партнерів має ваша школа? Хто з них бере участь у житті школи та в чому вона полягає? 2. Як долучаються партнери до реалізації заходів у школі (планування, розподіл ролей та обов'язків, проведення)? 3. У прийнятті яких рішень зі шкільного життя партнери беруть участь? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Партнерів не запрошують до школи.	Партнерів запрошують бути присутніми на вже організованих шкільних заходах.	Партнерів регулярно запрошують до школи з метою організації та участі у різних заходах.	Партнерів регулярно запрошують до школи з метою планування, організації та участі у різних заходах; вони включені у процес ухвалення рішень щодо розвитку школи.
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.3 Партнери регулярно запрошують учителів, учнів та батьків до організації спільних заходів та у ході прийняття рішень.	<ol style="list-style-type: none"> 1. До яких спільних заходів партнери долучають учителів, учнів та батьків? В якій ролі? 2. Чи запрошували партнери до організації спільних заходів упродовж останнього року? У чому полягала співпраця та розподіл обов'язків? 3. До ухвалення яких рішень партнери залучають представників школи? 		

Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Партнери не запрошують представників школи на свої заходи.	Партнери запрошують представників школи бути присутніми на вже організованих заходах.	Партнери запрошують представників школи до організації та участі в заходах.	Партнери регулярно залучають представників школи до планування, організації та участі в заходах, а також до процесу ухвалення рішень.
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.4 Школа має домовленості чи угоди про співпрацю з організаціями громадянського суспільства, ЗМІ, представниками бізнесу та органів самоврядування.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи має школа домовленості чи укладені угоди про співпрацю? З ким та з якою метою? 2. Який характер цієї співпраці? 3. Хто є ініціатором домовленостей чи укладення угод? Чи переглядаються ці угоди при потребі? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Домовленостей чи угод про співпрацю немає.	Домовленості існують, але не працюють.	Школа має підписані угоди про співпрацю. Угоди виконуються.	Співпраця з організаціями громадянського суспільства, ЗМІ, представниками бізнесу та органів самоврядування прописана, є системною, має стратегічне бачення. Є процедури внесення змін до угод й домовленостей.
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.5 Відносини між партнерами рівні та недискримінаційні.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи прописані правила, які регулюють відносини між партнерами, та як вони виконуються? Хто їх прийняв та яких цінностях та принципах вони ґрунтуються? 2. Як ці правила гарантують рівність сторін та недискримінаційне ставлення? 3. Чи виникали проблеми у відносинах між партнерами та як їх вирішували? 		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Правил, які б регулювали стосунки між партнерами, не існує.	Правила, які регулюють стосунки між партнерами, прописані, проте не гарантують рівних та недискримінаційних відносин.	Правила, які регулюють стосунки між партнерами, прописані, ґрунтуються на принципах демократії та поваги до прав людини й гарантують рівні та недискримінаційні відносини.	Правила, які регулюють стосунки між партнерами, прописані, ґрунтуються на принципах демократії та поваги до прав людини й гарантують рівні та недискримінаційні відносини між партнерами. Передбачена процедура внесення змін. Правила працюють.

Додаток 2:
ПЛАН ДІЙ З ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Сфера змін:

Стандарт демократичної школи, якого Ви хочете досягнути
(з Інструменту):

Які індикатори (з Інструменту)
свідчитимуть про ваші
досягнення?

- 1.
- 2.
- 3.

Що Ви плануєте зробити? Які заходи плануєте провести для досягнення стандарту демократичної зміни?

Яких результатів (якісних та кількісних) **Ви хочете досягнути цим заходом?**

Як ці результати сприятимуть встановленню стандарту демократичної школи?

Стандарт демократичної школи, якого Ви хочете досягнути
(з Інструменту):

Які індикатори (з Інструменту)
свідчитимуть про ваші
досягнення?

- 1.
- 2.
- 3.

Що Ви плануєте зробити? Які заходи плануєте провести для досягнення стандарту демократичної зміни?

Яких результатів (якісних та кількісних) **Ви хочете досягнути цим заходом?**

Як ці результати сприятимуть встановленню стандарту демократичної школи?

Додаток 3:
ПОРАДИ ДЛЯ ШКІЛ ЩОДО ПРАКТИЧНИХ ДІЙ
ІЗ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ
(Розроблені під час круглого столу «Демократія та права людини
в новій українській школі»)

ДЕМОКРАТИЧНЕ НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ТА ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ У ШКОЛІ

Важливу роль у формуванні вільної особистості та відповідального громадянина відіграє демократичне шкільне середовище і можливість практичного досвіду демократичної участі у школі. Для цього важливо формувати й поглиблювати демократичну культуру у школі, заохочувати ініціативу та власну думку, критичне ставлення до дійсності, повагу до різноманітності, взаємоповагу і відповідальність.

Безпечний і комфортний клімат у школі дає змогу побудувати рівноправні й відповідальні стосунки і сприяти розвитку демократичних компетентностей не лише учнів, але й учителів, батьків та представників громади, а усвідомлення важливості своєї ролі в усіх шкільних процесах дозволяє підвищити мотивацію та покращує ефективність навчання.

Розвиток демократичного середовища та демократизація врядування у школах може відбуватися тільки виходячи з відповідних ціннісних засад. Тому пропонуємо у школах:

Принципи і підходи

- **практикувати взаємини** між учителем та учнями, адміністрацією, вчителями й батьками **на основі поваги до прав людини;**
- **будувати** всі шкільні процеси **на основі діалогу та поваги;**
- **практикувати саморефлексію** як усталений елемент діяльності школи;
- **забезпечити прозору й добре налагоджену комунікацію**, зокрема відкрито обговорювати наявні проблеми та виклики;
- **виробляти спільне бачення** і планування розвитку школи різними суб'єктами шкільного життя на підставі спільних цінностей;
- **переходити** від управління **до співуправління навчальним закладом** за участі усіх суб'єктів шкільного життя, створювати дієве самоврядування;
- **практикувати загальношкільний підхід** – не забувати про певних суб'єктів шкільного життя;
- **дотримуватися виборного принципу** при формуванні органів шкільного самоврядування;

- максимально **реалізувати право школи на організаційну автономію** (в тому числі, для відпочинку вчителя);
- **створювати різноманітні можливості для реалізації свободи слова** в школі (через Інтернет-сторінку школи, соціальні мережі, шкільні ЗМІ та ін.);
- **сприяти усвідомленій та поінформованій участі** в житті школи учнів, а також батьків, учителів та інших зацікавлених суб'єктів;
- **будувати «відкриту школу»**, яка готова розбудовувати свій освітній потенціал у співпраці з батьками та громадою;
- **сповідувати «дитиноцентризм»**, або ж ідеї «школа для дітей»: коли права і потреби дитини визначають школу;
- **подавати особистий приклад** – учителі, адміністрація школи, батьки й учні мають поводитися відповідно до принципів демократії та поваги до прав людини;
- **дотримуватися принципу, що всі голоси рівні**: голос учителя = голосу учня = голосу батьків;
- **пам'ятати, що директор – передовсім управлінець, який дає простір педколективу;**
- **створювати умови для існування конструктивної опозиції;**
- **заохочувати учнівські ініціативи** та створювати вільний (доступний, безпечний) простір для їхньої реалізації.

Пропозиції практичних дій

- мотивувати адміністрацію, колектив, учнів та батьків демократизувати процеси у школі за їхньої активної участі;
- прописати і запроваджувати демократичні процедури на всіх рівнях (в учнівському самоврядуванні, у батьківському комітеті тощо), узгодити їх широким колом суб'єктів шкільного життя;
- дотримуватися ustalених процедур, але з одночасною можливістю вносити зміни після апробації нових правил та процедур;
- практикувати різні способи обговорення, голосування, демократичного прийняття рішень тощо за участі усіх учасників навчально-виховного процесу, не боятися помилятися й давати простір для виправлення помилкового чи не зовсім вдалого рішення;
- створювати можливості брати відповідальність на себе й втілювати власні рішення для всіх суб'єктів шкільного життя; учні й інші суб'єкти шкільного життя мають бачити реальність втілення їхніх ідей;
- делегувати повноваження учням та батькам із окремих питань і в тому об'ємі, які школа вирішить обрати;
- практикувати ситуативне лідерство для всіх суб'єктів шкільного життя (кожен у тій чи іншій ситуації може бути лідером);
- вносити принципи і положення Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини в документи школи - у статут школи, шкільні правила, які б містили більше норм, що дозволяють та уповноважують;

- практикувати симуляційні та рольові ігри, щоб спробувати себе в іншій ролі й зрозуміти потреби інших суб'єктів шкільного життя;
- практикувати командування, як серед вчительського колективу та адміністрації, так і серед учнів та батьків (завдання на командування, спільні заходи тощо);
- забезпечувати функціонування шкільної служби медіації (учень-учень, вчитель-вчитель) та інші форми вирішення конфліктів;
- допомагати дітям порадою, моральною підтримкою чи схваленням, але не робити за них нічого того, що вони можуть зробити самі;
- зменшувати дистанцію між учнями, батьками та вчителями (наприклад, відмінити «вчительський стіл» в їдальні, проводити змістовні перерви з дітьми) та ін.;
- ознайомлюватися з добрими практиками й ділитися власними «ноу-хау» у сфері демократизації шкільного життя.

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Розвиток громадянських компетентностей як ключових в освітньому процесі можливий лише за умови комплексного поєднання зусиль усього шкільного колективу, спільного планування навчально-виховної роботи і міжпредметної взаємодії. Знання, особисті та соціальні навички, ставлення і цінності, які б дозволяли учням у майбутньому долати непорозуміння, конструктивно взаємодіяти з іншими та успішно самореалізовуватися в демократичному суспільстві, формуються на кожному уроці, у позакласній та позашкільній роботі.

Із цією метою у ході планування й реалізації навчально-виховної роботи школам варто:

Принципи і підходи

- **застосовувати наскрізний підхід** у формуванні громадянських компетентностей;
- **використовувати** в педагогічній практиці **активні та інтерактивні методи** навчання й викладання, які сприяють розвитку компетентностей для демократичного громадянства;
- **сприяти реалізації принципу партнерства** в освітньому процесі: заохочувати участь батьків, учнів та громадських організацій у плануванні і реалізації навчальної програми й позакласної діяльності;
- **будувати освітній процес за принципом «рівний – рівному»;**
- **створювати можливості для конструктивного діалогу** між усіма суб'єктами освітнього процесу, максимально враховувати думку дітей в освітньому процесі в дозволені законодавством рамки;
- **створювати умови для ефективної участі** в освітньому процесі усіх у класі, а не лише найбільш успішних учнів шляхом урахування індивідуальних особливостей і навчальних потреб;

- **сприяти формуванню компетентностей для демократичного громадянства** – знань, навичок, ставлень та цінностей через практичну діяльність, зокрема, через реалізацію навчальних проектів та проблемно-орієнтоване навчання;
- **заохочувати розвиток професійної компетентності вчителів** з використання сучасних методів та прийомів навчання учнів.

Пропозиції практичних дій

- інтегрувати елементи освіти для демократичного громадянства і прав людини у навчальні плани і програми із різних предметів на різних рівнях освіти (дошкільному, початковому, середньому, загальному) шляхом наскрізного планування;
- ділитися власними напрацьованими методичними рекомендаціями щодо органічної та ефективної імплементації громадянознавчого навчання та виховання в усі шкільні предмети (через учительські блоги, веб-сторінку школи, відкриті уроки та семінари тощо); об'єднати зусилля вчителів суспільствознавчих дисциплін з учителями – методистами з інших предметів;
- пропонувати курси за вибором у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини;
- покращувати міжпредметне планування розвитку компетентностей для демократичного громадянства;
- вивчати кращі практики позакласної роботи, спрямовані на демократизацію шкільної культури;
- призначити шкільного координатора з освіти для демократичного громадянства і прав людини з метою систематизації роботи з розвитку культури демократії та прав людини в школі;
- проводити навчання для вчителів, учнів, батьків та представників місцевої громади з освіти для демократичного громадянства і прав людини на базі школи, ознайомлювати з принципами Хартії з ОДГ/ОПЛ;
- реалізовувати навчальні проекти, націлені на формування знань, навичок, ставлень та цінностей для життя у демократичному суспільстві.

ПАРТНЕРСЬКІ ВІДНОСИНИ МІЖ ШКОЛОЮ ТА ГРОМАДОЮ

Формування громадянських компетентностей не обмежується шкільним подвір'ям. Використання школою освітнього потенціалу громадських організацій, взаємодія з органами місцевого самоврядування, ЗМІ, бізнесом, участь у соціальних проектах тощо сприяє поглибленню громадянської свідомості учнів, критичного розуміння світу, розвитку навичок співпраці, емпатії, відповідальності, впевненості в собі, поваги до інших.

Сам процес взаємодії з місцевою владою та громадянським суспільством – важливий елемент практичного досвіду участі в демократичному процесі як для учнів, так і для вчителів, батьків, представників громади.

Відтак дуже важливо, щоби співпраця між школою та громадою опиралася на принципи демократії, рівності, поваги до прав людини, а не обмежувалася проведенням спільних заходів.

У рамках партнерської взаємодії з громадою школам варто:

Принципи

- **формувати сталі рівноправні партнерства** (укладати договори про взаємовигідну співпрацю, будувати спільні плани та реалізовувати спільні громадські проекти /заходи/акції);
- **використовувати спільно освітній потенціал та ресурси** одне одного з метою формування громадянських компетентностей учнів.
- **разом брати участь у громадському житті.**

Пропозиції практичних дій

Взаємодія з громадськими організаціями

- організувати ярмарки громадських організацій у школі, навчати, як аналізувати інформацію про громадські організації;
- проходити навчання в громадських організаціях / брати участь у тренінгах, організованих неурядовими організаціями;
- створювати власні громадські організації при школі;
- брати участь у діяльності громадських організацій (залучаючи вчителів як експертів та учнів як волонтерів);
- запрошувати волонтерів з громадських організацій для урізноманітнення навчально-виховного процесу.

Взаємодія з органами місцевого самоврядування

- брати участь у програмах органів місцевого самоврядування, конкурсах проектів, стажуваннях;
- співпрацювати з метою вивчення того, як працює система влади (ініціювати екскурсії, дні відкритих дверей);
- брати участь у формуванні місцевого бюджету; у роботі профільних комітетів місцевих рад, долучатися до консультацій про планування в громаді, до прийняття рішень у громаді через молодіжні ради;
- інформувати громаду про потреби та успіхи школи;
- ініціювати шкільні звернення до міського голови чи голови об'єднаної територіальної громади;
- відкрити на базі школи комунальний молодіжний центр;
- ініціювати спільні заходи з участі в громадському житті (проекти, свята, ярмарки, благоустрій).

**Взаємодія з
представниками
бізнесу**

- брати участь у програмах стажування й навчання на підприємствах з метою профорієнтації випускників;
- організувати навчальні візити на підприємства;
- запрошувати підприємців для викладання, проведення майстер-класів із започаткування власної справи тощо;
- проводити тренінги для підприємців (з прав дитини, прав людини, демократичного громадянства тощо);
- проводити спільні заходи та соціальні кампанії, організувати соціологічні опитування й брати в них участь;
- допомагати реалізувати програми з соціальної відповідальності бізнесу.

Додаток 4:

«ІСТОРІЇ ЗМІН» - ДЛЯ ЧОГО І ЯК ПИСАТИ ПРО СВОЇ УСПІХИ

Ми звикли проводити аналіз помилок – в тому числі й у школі, наприклад, після контрольної роботи. Але так само варто відмічати й аналізувати наш прогрес. Уже під час проміжного моніторингу впровадження змін у школі ви побачите позитивні зрушення у низці стандартів. Спробуйте подумати, чому саме у цих напрямках відбулися найпомітніші позитивні процеси? Як вдалося їх започаткувати і що ви робите, щоб їх підтримати? Які виклики постали перед вами і як ви їх подолали? Адже досвід вашої школи, з одного боку, унікальний, а з іншого – дуже важливий і для інших шкіл.

Приклади успіху надихають і показують, що демократичні зміни в українських школах можливі. Європейський центр ім. Вергеланда збиратиме та публікуватиме історії змін у школах Програми з тим, щоб ці історії могли стати моделями для позитивних змін у інших навчальних закладах нашої країни. Нижче пропонуємо вам план опису історії змін, який ми використовуємо в Програмі «Демократична школа»¹ Успіхів!

ІСТОРІЯ НАЙБІЛЬШ ВАГОМИХ ЗМІН

Школа:

Назва історії змін:

Яка найвагоміша зміна відбулася (у школі, в громаді, серед учасників освітнього процесу)?

- опишіть зміни, що відбулися (просимо насамперед звернути увагу на сталі зміни, що матимуть довгостроковий ефект).
- чому вона є найбільш вагомою?

(Цитата(и) дітей, батьків, вчителів, яких стосується історія змін (повні імена, прізвища, без ініціалів, з вказанням ролі, наприклад, Ірина Сидоренко, мама учня 7 класу).

Що ви хотіли змінити у школі?

- опишіть у чому полягала проблема (наприклад, високий рівень булінгу в школі).
- чому виникла потреба у змінах?

Що Ви зробили для здійснення демократичних змін у школі?

¹ Детальніше про теорію найбільш вагомих змін читайте: Most significant change (MSC) technique, R.Davies, J.Dart (2005).

- опишіть конкретні дії та заходи, які допомогли досягнути цих змін? (наприклад, запровадження процедури вирішення конфліктних ситуацій у школі та проведення тренінгів і навчань із прав людини)?

Важливо! Там, де можливо, використовуйте цифри. Наприклад, в реалізації шкільної ініціативи з інтеграції ОДГ/ОПЛ взяли участь 10 вчителів. Вони інтегрували теми в навчальну програму 10 предметів для 8-11 класів (перерахуйте які предмети, які теми включені та кількість передбачених годин). Заняттями охоплено 300 учнів. Надайте приклад, як викладання ОДГ/ОПЛ вплинуло на учнів, можливо змінилася їхня поведінка (як?), можливо вони стали більш активними в шкільному житті, які компетентності вони (вчителі, батьки) розвинули – наприклад, критичне мислення, або можливо самі учні ініціювали шкільні проекти чи зміни?

- які труднощі виникали? як ви їх подолали (не подолали)?
- чого не вдалося досягнути?

Плани на майбутнє

- над чим ви плануєте продовжувати працювати?
- які рекомендації ви хотіли б надати іншим школам?

Поради:

- Історія змін не повинна перевищувати 1000 слів.
- Заголовки мають бути короткими та простими.
- Додайте до тексту фотографії, які ілюструють ваші дії або результати (окремими файлами у графічному форматі *.jpeg, *.tiff. Просимо не копіювати фото у файли Word).